

Ks. prof. dr hab. Marek Tatar
Instytut Nauk Teologicznych
Zakład Teologii Systematycznej Katedra Mistyki
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
o. mgr lic. Piotra Owczarza
„MODLITWA MYŚLNA W PIERWOTNEJ TRADYCJI KAPUCYŃSKIEJ
(1535-1628)”

Napisanej na seminarium z Teologii duchowości
pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Stanisława Urbańskiego
Warszawa 2020

Problematyka medytacji należy do centralnych zagadnień związanych z modlitwą, a tym samym z życiem duchowym człowieka. Analizy teologiczne wskazują na fakt, iż prowadzi ona do poznawania prawdy o Bogu a także o medytującym człowieku. W ten sposób przyczynia się do rozwoju miłości, będącej centrum dążenia do jego zjednoczenia z Bogiem. Historia duchowości chrześcijańskiej odsłania jej miejsce, znaczenie a także bogactwo metod oraz praktyk od początku chrześcijaństwa. Idąc za *Katechizmem Kościoła Katolickiego*, który używa pojęcia „rozmyślanie”, stwierdzamy, że „polega przede wszystkim na poszukiwaniu” (KKK 2705). Człowiek poszukuje możliwości poznania woli Boga wobec niego na drodze właściwego mu powołania do świętości. Współczesność zdominowana przez kulturę technicyzacji jednocześnie nieustannie poszukuje możliwości głębszej refleksji nad podstawowymi dla człowieka zagadnieniami sensu i celu jego życia. Możemy zatem zaobserwować dość duże zainteresowanie tą formą modlitwy. Należy jednak stwierdzić, że na tym polu mamy do czynienia z pojawiającymi się tendencjami naturalistycznymi bądź synkretycznymi. Jak zauważa Hans Waldenfels „medytacja dla współczesnego człowieka niekoniecznie ma wydźwięk religijny” (*Medytacja na Wschodzie i Zachodzie*, Warszawa 1984, s. 7). Bardzo często rozumiana jest ona w kategoriach psychologiczno-terapeutycznych o charakterze naturalistycznym. Z kolei tendencje synkretyczne prowadzą do wprowadzania i stosowania elementów dalekowschodnich w medytacji chrześcijańskiej. W konsekwencji mamy do czynienia z technikami

medytacji, w której człowiek jest i podmiotem i jej przedmiotem i celem samym w sobie. Na tej drodze pogłębia się niebezpieczny antropocentryzm. Taka sytuacja spowodowała konieczność wyjaśnień, które opublikowała Kongregacja do Spraw Nauki Wiary (*List do biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach medytacji chrześcijańskiej* 15.10.1989).

Jak zostało stwierdzone, modlitwa jest konstytutywnym elementem rozwoju duchowego chrześcijanina. Nabiera ona szczególnego znaczenia na drodze powołania do życia konsekrowanego a wręcz staje się jego zasadniczą racją. Z tego względu Kościół naucza: „Dlatego też członkowie instytutów niech starannie pielęgnują ducha modlitwy i modlitwę samą, czerpiąc z autentycznych źródeł duchowości chrześcijańskiej” (DZ 6). W tym duchu wskazuje także na niezbędność medytacji św. Jan Paweł II w *Vita consecrata* (38).

W ogromny dorobek dotyczący medytacji w rozwoju życia konsekrowanego wpisuje się dzieło o. mgr. lic. Piotra Owczarza. Podejmuje on tę problematykę badając zasadnicze źródła duchowości kapucyńskiej. Bez wątpienia jest to niezwykle ważne osiągnięcie oraz wkład w dorobek teologiczny Kościoła katolickiego. Jednocześnie treść dysertacji pozwala sięgnąć do samych podstaw duchowości franciszkańskiej.

1. Metodologiczne aspekty rozprawy

Podejmując ocenę rozprawy w tym kontekście, recenzent stawia pierwsze i dość zasadnicze pytanie, dotyczące jej celowości a także oryginalności wnoszącej pewne bogactwo do całościowego dorobku teologicznego oraz historycznego Kościoła na gruncie jego duchowości. Jak zaznacza sam Doktorant, jego zamierzeniem jest zbadanie pierwotnej myśli kapucyńskiej dotyczącej modlitwy myślniej (s. 31). W tym miejscu należy zaznaczyć, że medytacja jest jedną z form modlitwy myślniej. Niezwykle istotne jest nakreślenie ram czasowych badanego materiału (1535-1628), które przyjmuje Autor ale jednocześnie w sposób bardzo dobry i konkretny uzasadnia je powstaniem pierwszych konstytucji (1535) oraz aprobatą przez Stolicę Apostolską kapucyńskiej formy życia (1628). Praca dotyczy zatem bardzo trudnego oraz newralgicznego okresu konstituowania się tej obserwancji franciszkańskiej. To w sposób zdecydowany rzutuje na motywację podjętej analizy. Jak zaznacza Doktorant, zagadnienie to nie posiada

kompleksowego opracowania, a zatem mamy do czynienia z dziełem o charakterze pionierskim, wnoszącym nowe spojrzenie na kształtowanie się medytacji w tym okresie. Jednocześnie to czas reformy kapucyńskiej. Obok tej zasadniczej argumentacji Doktorant stwierdza, że zagadnienie to jest niezwykle istotne w obecnej sytuacji Kościoła i świata (s. 32). Można zatem stwierdzić, że takie umotywowanie podjętego tematu jest w pełni zasadne i jak najbardziej właściwe i pozostawia żadnych zastrzeżeń co do jego słuszności.

Kolejny problem od strony metodologicznej to charakter i zawartość badanych źródeł. Trzeba stwierdzić, że to bardzo imponujący element pracy. Przede wszystkim Autor sięga do włoskojęzycznych źródeł tego stuletniego okresu poddając je badaniu historyczno-krytycznemu. Na najwyższą pochwałę zasługuje bardzo fachowe opracowanie, które odwołuje się do języka starowłoskiego, i łacińskiego. To świadczy o znakomitej znajomości materiału a ponadto pozwoliło dokonać właściwego podziału (źródła franciszkańskie, dokumenty kapucyńskie, autorzy kapucyńscy oraz inne). Tenże bardzo bogaty materiał źródłowy (11 stron w zestawieniu bibliograficznym) domagał się właściwej metody. W pełni należy zgodzić się z Doktorantem, że konieczne było zastosowanie historycznej krytyki źródeł a także ich analizy prowadzącej do syntezy (s. 35). W realizacji zamierzonego celu pomocą było kompetentne zastosowanie dokumentów Kościoła (można było dokonać rozdzielenia dokumentów Kościoła oraz nauki papieży), opracowań dotyczących medytacji oraz literatury pomocniczej. Warto również w przywoływanej w pracy bibliografii dodać tłumaczy dzieł o ile one powstały w innych językach.

W całość dysertacji wprowadza bardzo dobrze przygotowany wstęp, który zawiera wszystkie istotne i konieczne elementy. Pierwszy rozdział bez wątpienia należy potraktować jak bardzo dobre wprowadzenie i przygotowanie do pojęcia dalszych analiz. Jak słusznie zauważa Doktorant, medytacja posiada swoje korzenie franciszkańskie i włoskie, a następnie przyjmuje właściwą sobie formę w ujęciu i doświadczeniu kapucyńskim. To gruntowne osadzenie w kontekście duchowości włoskiej pozwoliło Doktorantowi zaprezentować poszczególne osoby, które miały wpływ na kształtowanie się modlitwy i medytacji kapucyńskiej. Drugi rozdział, oraz trzeci, zdaniem recenzenta należy potraktować jako centralne. Druga część pracy

prezentuje samą naturę modlitwy w rozumieniu kapucynów tego okresu. Ponadto podejmuje analizę czynników oraz elementów istotnych dla tej formy modlitwy. W ten sposób Autor dysertacji bardzo sprawnie zaprezentował konkluzję w postaci dwóch bardzo konkretnych metod. Trzeci rozdział należy w sposób organiczny połączyć z drugim, ponieważ one pozostają w nierozdzielnej łączności. Istota medytacji wprost odnosi się do jej przedmiotu. W pracy odkrywamy zasadnicze tematy, która wynikają z charyzmatu życia kapucynów. Ostatni rozdział czyli czwarty posiada charakter pragmatyczny. Wprawdzie odwołuje się do praktyk nakreślonego okresu badawczego ale jednocześnie jest postulatem rozwoju medytacji i jej praktyki wobec obecnych wyzwań stojących przez życiem i uświęcaniem się w i poprzez charyzmat franciszkański w formie kapucyńskiej. Całość dysertacji dopełnia znakomicie przygotowane zakończenie. Jest ono dowodem na bardzo dobrze przygotowany warsztat naukowo-badawczy Doktoranta oraz wpływ znakomitego promotora. Podobnie jak wstęp, zakończenie zawiera całą istotę pracy prezentując jej wyniki badawcze w sposób jasny i przejrzysty a jednocześnie nakreślając dalsze perspektywy w tym względzie. Należy zatem stwierdzić, że z punktu widzenia metodologicznego struktura i konstrukcja dysertacji jest przemyślana, logiczna, zaś poszczególne rozdziały oraz umieszczone w nich paragrafy stanowią zwartą i jednolitą treść, pozostając we wzajemnej zależności.

2. Merytoryczna wartość dysertacji

Poddając analizie oraz ocenie merytorycznej zaprezentowaną do recenzji pracę, recenzent staje przed bardzo trudnym zadaniem wobec zgromadzonego materiału. Wprawdzie dotyczy ona około stu lat bardzo istotnych dla kształtowania się duchowości kapucyńskiej, jednakże Autor umieszcza podjęte zagadnienie w dość szerokim kontekście. Przede wszystkim został on nakreślony w pierwszym rozdziale. Jak zostało zaznaczone bardzo słusznie, franciszkański kontekst domagał się umieszczenia w całym bogactwie tradycji tej modlitwy począwszy od XIII do XV wieku (s. 35). Podkreślony został wpływ św. Franciszka św. Bonawentury czy też bł. Bartłomieja z Pizy (s. 40-56). Równie istotny, ze względu na wykazanie podstaw tej formy modlitwy jest kontekst historyczny, kulturowy a także geograficzny. Z tego względu Doktorant podjął analizę

bardzo istotnych dla duchowości kierunków i elementów takich, jak: *devotio moderna* czy też tendencje radykalizacji życia mniszego w postaci życia pustelniczego (*Reguła dla pustelni*) i rodzenia się obserwancji odnawiających tę formę powołania i życia (s. 59). Na tym tle została ukazana reforma franciszkańska, która doprowadziła to wyodrębnienia się i powstania formy kapucyńskiej (s. 64). Autor bardzo dokładnie i skrupulatnie zaprezentował nie tylko okoliczności, ale także podstawy zaistnienia i niezwykle dynamicznego rozwoju tejże obserwancji. Ten proces reformy urzeczywistniał się, jak wynika z dysertacji, przy udziale kapucynów, którzy tworzyli jej podwaliny, a w ten sposób wpływali na kształt rozwijającej się obserwancji. Oczywiście Doktorant skupił słuszną uwagę na zagadnieniu medytacji, ponieważ jest to kluczowy problem podjęty przez niego. Pod tym kątem poddał analizie dzieła i nauczanie takich przedstawicieli, jak: Jan Pili z Fano, Girolamo z Molfetta, Bernardino z Montolmo, Bernardino z Balvano, Francesco z Fognano, Maciej Bellintani z Salò, Silvestro z Rossano, Cristoforo Facciardi z Verucchio, Michelangelo z Wenecji, bł. Tomasz Acerbis z Olery, Alessio Segala z Salò, Valerio z Wenecji. We wszystkich opracowaniach tych postaci znajdujemy bardzo klarownie zaprezentowanie dzieł oraz treści, które odnoszą się właśnie do medytacji. Poruszone zostały kluczowe zagadnienia, które wpłynęły na kształt formowania się kapucyńskiej medytacji, jej etapów, dróg, a jednocześnie niezwykle trafnie zostało umieszczone przyporządkowanie do określonego etapu rozwoju człowieka. To świadczy o bardzo dobrej wiedzy Autora nie tylko zagadnienia medytacji ale również etapów procesu rozwoju życia duchowego człowieka. Podkreślić należy, że odważnie przytacza choćby Girolamo z Molfetta, który dokonał aktu apostazji (s. 73), wskazując na jego udział w reformie kapucyńskiej. Cenne jest podkreślenie przez Bernardino z Montolmo cnoty pokory (s. 75). Bernardino z Balvano wraz z etapami wskazuje na sposób przekazu praktyki tejże modlitwy. Francesco z Fognano, również kaznodzieja, pozostawił zbiór medytacji zaś Maciej Bellintani z Salò praktyczne wprowadzenie w życie modlitwą (s. 80). Cechą charakterystyczną spuścizny Silvestro z Rossano jest ukierunkowanie na ludzi świeckich (s. 86). Cristoforo Facciardi z Verucchio pozostawił spuściznę w postaci ćwiczeń i sposobów prowadzenia modlitwy myślniej (s. 88). Po Michelangelo z Wenecji odziedziczono medytacje dotyczące tematyki pasyjnej jako przedmiotu medytacji, bł.

Tomasz Acerbis (brat zakonny) podjął się jej popularyzacji. Alessio Segala z Salò pozostawił liczne dzieła teologiczne na ten temat a wreszcie Valerio z Wenecji, który nie miał pozwolenia na głoszenie kazań podzielił się owocami swoich przemyśleń i osobistej modlitwy (s. 97). Możemy zauważyć zatem ogromne bogactwo informacji, które Doktorant zaprezentował, koncentrując się wyłącznie na tej formie modlitwy. W ten sposób przygotował doskonały grunt dla teologicznej analizy samej istoty medytacji i kluczowych jej elementów.

W rozdziale drugim, opierając się na wyżej wymienionych autorach, prezentuje definicję modlitwy myślniej wykazując jej wieloaspektowość. Zaprezentowany materiał pozwala stwierdzić, że mamy do czynienia z przede wszystkim i praktyką tejże modlitwy i, jak zostało zauważone, to zrodziło wielorakość jej ujęć, by ostatecznie doprowadzić do stwierdzenia, że rozważanie dyskursywne jest elementem medytacji a jej specyfika polega na kontemplacyjnym charakterze. Metody posiadają drugorzędny charakter (s. 102-123). Omawiając przymioty modlitwy zwrócono uwagę przede wszystkim na: jej wewnętrzny charakter, nieustanność, anielskość, charakter uświęcający, wartość, nieodzowność, działanie osłaniające przed grzechem i oziębłością. Oczywiście Autor rozwija je, analizując znaczenie każdego z nich dla życia duchowego (s. 115-118). W procesie rozwoju samej modlitwy istotne miejsce posiada jej podmiot czyli człowiek. Z tego powodu zwrócono uwagę na naturalne czynniki, które wynikają z konstrukcji psycho-somatyczno-duchowej człowieka. Autor analizuje w tym miejscu zewnętrzne warunki takie, jak pozycja w modlitwie, gesty, zachowania, miejsce jej przeżywania, skromność i pokora w zachowaniu, relacja wobec bliźnich, walka z sennością, przeżywane dyspozycje aktualne (radość, ból, lęk, ufność). Jednakże, jak słusznie zauważył Autor, bezwzględnie należy podkreślić znaczenie czynnika nadprzyrodzonego. Modlitwa jest łaską a także sposobem bycia człowieka przez Bogiem. Z tego względu należy mieć świadomość działania Ducha Świętego, otwarcie na miłość Chrystusa, rozwój wiary, pobożność, świadomość wspólnoty ze świętymi. Autor stara się także odpowiedzieć na pytanie dotyczące skuteczności tej formy modlitwy. Opierając się na mistrzach początków kapucynów podkreśla otwarcie na światło Boże i rozumienie Pisma świętego, dominację wiary w rozumowaniu, upodobanie w modlitwie, zgodę na oczyszczenie z rzeczy materialnych, rozpalenie woli

w realizacji woli Boga. Do tych owoców należy zaliczyć odporność wobec pokus i jednocześnie ukierunkowanie na niebo, przemianę życia, ufność. Kolejne paragrafy podejmują analizę znaczenia uczuć. Związane są one z psychiką człowieka i są przestrzenią oddziaływania nadprzyrodzonego. Należałoby się zastanowić czy nie przyporządkować ich do naturalnych czynników modlitwy (zagadnienie do dyskusji). Biorąc jednak pod uwagę franciszkański charakter przeżywania modlitwy, znajdują one swoje miejsce w takim zakwalifikowaniu. Zgodnie z klasycznym podejściem Autor wskazuje na znaczenie czasu i miejsca modlitwy zgodnie z duchowością św. Franciszka oraz nauczaniem zaprezentowanych kapucynów. Ostatecznie dochodzi do wyodrębnienia konkretnych metod. Są nimi *lectio et oratio* a także *preparatio, meditatio, oratio*. Kryterium dokonującym taki podział jest Sobór Trydencki.

W rozdziale trzecim Doktorant skupił swoją uwagę na przedmiocie medytacji. Generalnie w opracowaniach teologicznych z zakresu tej modlitwy jej przedmiot jest łączony z czasem i miejscem. Odrębne potraktowanie tego zagadnienia świadczy o jego znaczeniu w duchowości kapucyńskiej. Jak stwierdza Doktorant, Bóg przemawia za pomocą słów, treści a także obrazów (s. 157). Jak zauważono powyżej, w tej formie duchowości istotne miejsce zajmują uczucia. Właśnie te czynniki pozwalają je właściwie pobudzić a jednocześnie ukierunkować. Z tego względu do zasadniczych przedmiotów należy Trójca Święta jako źródło i fundament wiary człowieka. Jak wykazuje Doktorant jest Ona źródłem a jednocześnie celem medytacji. Bardzo bogato udokumentowana analiza potwierdza tę podstawową prawdę udziału człowieka w wewnętrznym życiu Trójjedynego Boga. Jak przystało na nurt franciszkański w centrum znajduje się Jezus Chrystus. Główne misteria, plastycznie oddziałujące na rozwój medytacji to Wcielenie oraz Narodzenie a także Odkupienie. Jak wynika z opracowania, duchowość kapucyńska posiada głęboki wymiar inkarnacyjny oraz pasyjno-odkupieńczy. Treści podejmowane w modlitwie medytacyjnej wynikają z wydarzeń, które szczególnie oddziałują na wyobraźnię człowieka związane są ze sferą emocjonalną. Jest to pewne odejście od intelektualizmu, czyli samego rozważania na rzecz utożsamiania się z poszczególnymi tajemnicami z życia z męki Chrystusa. To ostatnie misterium poddane zostało szczególnemu opracowaniu z wyodrębnieniem Jego ran i krwi, serca oraz imienia. Z przedmiotem medytacji, którym jest misterium pasyjne,

jak wynika z rozprawy, organicznie związana jest Eucharystia. Jest ona żywym uczestnictwem medytującego w misterium męki śmierci i Zmartwychwstania (s. 208) ale jednocześnie najgłębszym doświadczeniem Jego obecności w doczesnym życiu człowieka. Wzbudza głód duchowy i pragnienie, rodzi pokorę, jest źródłem miłości i rozwija ją. Kolejnymi przedmiotami tej formy modlitwy są jest *Pater noster* jako całość ale także w poszczególnych elementach, które odsłaniają podwójny charakter pragnień człowieka wobec Boga, tj. tych nadprzyrodzonych a także naturalnych i codziennych. Jest nieco zaskakujące, że niektóre z wezwań tej modlitwy Autor cytuje w języku łacińskim a część w języku polskim (s. 214-215). W podobny sposób analizie zostało poddane *Credo*, odsłaniające poszczególne prawdy wiary. W całym katalogu przedmiotów medytacji właściwe miejsce, jak zauważa Doktorant, posiada życie i postawa Maryi. Jest to pobożność zakorzeniona w tradycji i duchowości franciszkańskiej. Partykularnymi przedmiotami medytacji są poszczególne wydarzenia z Jej życia (Zwiastowanie, Wcielenie, cierpienie pod krzyżem) ale również prawdy i Jej byciu mieszkaniem Trójcy Świętej (s. 231). Możemy stwierdzić, że jest to duchowość o charakterze naśladowczym a także identyfikacyjnym. Niezwykle interesujące jest poddanie odrębnej analizie w ślad za *Pater noster* modlitwy *Ave Maria* a szczególnie związanie z poszczególnymi literami prawd wiary.

Dopełnieniem całości i kompletności rozprawy jest rozdział czwarty. Jak to już zostało zasygnalizowane, posiada on charakter praktyczny a zarazem egzemplifikujący dotychczasowe analizy. Jak słusznie stwierdza Doktorant: „Modlitwa myślna, sposób jej prowadzenie, weryfikowana jest przez jej praktykowanie” (s. 239). Prezentacja tej treści została zawarta w sześciu paragrafach. Na pierwszym miejscu zostały umieszczone kroniki i biografie. Przytoczono czterech kronikarzy tego okresu, którzy obok historii udokumentowali charyzmatyczny rozwój zakonu a w tym sposób praktykowania modlitwy myślnej. Jak wynika z treści jest ona nierozzerwalnie związana z tą formą życia a szczególnie z zachowaniem milczenia, warunkami jej przeżywania, pracą i kształtowaniem postawy zakonnika. Kolejny paragraf prezentuje sylwetki świętych kapucynów, którzy swoim świadectwem potwierdzają słuszność tej drogi uświęcającej. Jak zauważa Doktorant: „Z początku reformy kapucyńskiej Kościół kanonizował pięciu świętych i dwóch błogosławionych: św. Feliksa z Cantalice, św.

Serafina z Montegranaro, św. Józefa z Leonessy, św. Wawrzyńca z Brindisi, bł. Jeremiasza z Wołoszy oraz bł. Benedykta z Urbino” (s. 245-246). Prezentując każdego z nich wskazał na rolę i miejsce medytacji w ich życiu oraz w jaki sposób wpłynęła ona na ich dojrzałość do świętości. Następnie zaprezentowano „zwyczajniki i ceremoniały”. Pierwsze dotyczą zwyczajów panujących w domach zakonnych i prowincjach. Są świadectwem kształtującej się tradycji życia kapucyńskiego. Ceremoniały zaś normują sposób modlitwy od strony praktycznej (s. 253). Autor zaprezentował ich praktyczny wpływ na sposób formacji szczególnie młodszych braci i rozwój gorliwości zakonnej. Z duchowością kapucyńską związane jest XVI wieczne nabożeństwo czterdziestogodzinne. Przyczynili się oni do jego rozpowszechniania a jednocześnie związali z nim modlitwę medytacji opartej na tajemnicach pasyjnych. Przykładem gorliwości w tym zakresie, jak podaje Autor, może być br. Bernardino Ochinoze Sieny, który proponuje „24 nabożeństwa czterdziestogodzinne w ramach 40 dni” (s. 261). Przede wszystkim poszczególni propagatorzy kapucyńscy skupiają swoją uwagę na sposobie jego prowadzenia w połączeniu z medytacją. Równie istotne jest jej połączenie z przepowiadaniem, co stało się przedmiotem kolejnego paragrafu. Przepowiadanie i to w formie wędrowniej jest jednym z kluczowych elementów charyzmatu kapucyńskiego. W ten sposób zrodziła się ich własna szkoła przepowiadania, której towarzyszyły wsparcie modlitewne. Tematyka medytacji oraz jej wartości dla życia uświęcającego oraz przeżywania znalazła swoje właściwe miejsce w tejże praktyce. Zasadniczym przedmiotem są motywy biblijne zaczerpnięte zarówno ze Starego, jak również Nowego Testamentu. Ostatni paragraf poświęcony został korespondencji. Odślania ona praktykę przekazywania doświadczeń zarówno wewnątrz wspólnoty zakonnej, jak również wiernym (Wiktorii Colonna).

Całość dysertacji zamyka bardzo dobre zakończenie. Przede wszystkim Doktorant bardzo umiejętnie przekazuje najważniejsze wyniki przeprowadzonych badań. Uwzględniając takie czynniki, jak: pobożność włoska XVI w, powstanie na gruncie franciszkańskim radykalnej obserwacji, wpływ Soboru Trydenckiego, zostały nakreślone następujące osiągnięcia badawcze: ścisły związek medytacji z duchowością franciszkańską i powrót kapucynów do pierwszeństwa modlitwy przed pracą, bardzo mocna zależność prowadzonych dzieł od stylu życia, kontemplacyjny charakter

medytacji kapucyńskiej ze szczególnym znaczeniem uczuć i pierwszeństwem woli, apostołsko-kaznodziejski oraz katechetyczny wymiar medytacji, wymiar moralno-ascetyczny, ścisły związek z życiem sakramentalnym a w sposób szczególny z Eucharystią, kapucyńska specyfika dialogiczno-uczuciowa metody medytacji, trynitarny i chrystocentryczny jej wymiar a także maryjny, wymiar biblijny. To wskazuje na wielowymiarowe i wieloaspektowe opracowanie, w którym Doktorant rzeczywiście zrealizował nakreślony w temacie problem. Cenne jest również to, że prowadzona przez niego praca badawcza w tym zakresie odsłoniła nowe obszary badawcze, które odważnie proponuje z pełną świadomością dalszych możliwości w tym zakresie. Zauważyć należy także, że opracowanie posiada bardzo mocny akcent pragmatyczny i nie pozostaje jedynie w sferze teoretycznych dywagacji.

3. Ocena strony formalnej rozprawy

Lektura oraz analiza rozprawy zaprezentowanej przez o. mgr lic. Piotra Owczarza prowadzi do stwierdzenia, że mamy do czynienia z pionierskim, ambitnym i bardzo dobrym dziełem. Należy zauważyć i podkreślić, że posiada ono jeszcze jeden bardzo ważny atrybut, tzn. odsłania mało znaną historię myśli kapucyńskiej na temat medytacji na gruncie historii duchowości w Polsce. Jednocześnie prezentuje bardzo bogate opracowanie na temat tej formy modlitwy, stanowiąc znakomity wkład w dorobek naukowy w Polsce a także w przestrzeni całego Kościoła katolickiego. Na podkreślenie zasługuje poradzenie sobie z obfitością materiału źródłowego, jak to zostało już zaznaczone, ale także z niezwykle bogatą faktografią i specyficzną terminologią badanego okresu. Opracowanie na takim poziomie i w taki sposób niewątpliwie umożliwiła mu znakomita znajomość języków obcych. Należy także dodać, że Doktorant bardzo sprawnie i zarazem w pełni kompetentnie pogodził zarówno elementy typowe dla nauk historycznych z ujęciem teologicznym. Właściwe uchwycenie wymagało bardzo uważnego studium, jak również niezwykle dobrej znajomości obu dziedzin a szczególnie teologii duchowości oraz mistyki chrześcijańskiej. Praca została napisana językiem bardzo dobrym, jasnym i niezwykle komunikatywnym. To sprawia, że nie może być traktowana jako zamknięta w kategorii super spekulatywnej terminologii. Analiza poszczególnych zagadnień bardzo klarowna i posiadająca

wzajemne logiczne powiązanie. To są czynniki powodujące, że lektura jest niezwykle interesująca i absorbująca. Na docenienie zasługują rozbudowane i bogate w treść przypisy. Jednakże trzeba stwierdzić, że przypisy są bardzo czytelne i konsekwentnie wykonywane. Drobne uwagi dotyczą nielicznych literówek (np. s. 40, 41, 42, 53, 79, 12), czy też lapsusów językowych: „rozważania i jest stanowią próbę” (s. 213), „zbawienie od złego” a nie „zbawienie do złego (s. 217), zastosowanie kursywy w przypadku tytułu np. s. 44. Generalnie Doktorant bardzo dobrze operuje słownictwem oraz precyzyjnie stara się prowadzić swoje analizy. Może warto ujednoczyć używanie czasu, np. 46, 59, 62, 152. Są to bardzo drobne i nieliczne uwagi dotyczące strony formalnej pracy. Recenzent uważa, że po naniesieniu bardzo drobnych i nielicznych poprawek praca powinna ukazać się drukiem. Z pewnością stanowi niezwykle cenne dzieło na gruncie duchowości chrześcijańskiej a szczególnie kapucyńskiej. Analiza dysertacji prowadzi recenzenta do następujących postawienia pytań:

- 1. W jakiej zależności pozostaje metoda kapucyńska wobec innych metod?**
- 2. Na ile medytacja kapucyńska jest stosowana w obecnym kształcie życia i formacji w zakonie?**

Biorąc pod uwagę całokształt zaprezentowanej do recenzji rozprawy doktorskiej jej wielki profesjonalizm, pionierskość, erudycję Autora oraz solidność opracowania, końcowy wniosek brzmi: Rozprawa o. mgr lic. Piotra Owczarza spełnia wszystkie wymogi metodologiczne, merytoryczne i formalne, stawiane przed dysertacją doktorską. Autor w pełni zasługuje na to, by dopuścić go do dalszych etapów przewodu doktorskiego i taki wniosek przedkładam Radzie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Warszawa 16.10.2020